

НАПРЯМИ СПРИЯННЯ ЕКОНОМІЧНОМУ ВКЛЮЧЕННЮ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

¹Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Анотація: У статті досліджено проблеми та напрями подолання економічного виключення українців, які через російську агресію покинули місця постійного проживання та переселилися до більш безпечних регіонів країни.

Ключові слова: виключення; внутрішнє переміщення; вимушено переміщені особи; державна політика щодо внутрішнього переміщення, інклюзивне суспільство.

DIRECTIONS FOR PROMOTING THE ECONOMIC INCLUSION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE

Abstract: The article examines the problems and ways to overcome the economic exclusion of Ukrainians who have left their places of permanent residence and moved to safer regions of the country due to Russian aggression.

Keywords: exclusion; internal displacement; internally displaced persons; state policy on internal displacement; inclusive society.

Російська військова агресія проти України, окупація українських територій, бомбардування та ракетні обстріли населених пунктів й об'єктів інфраструктури, спричинили масштабне переселення мирного населення в країні. Поява такої категорії населення, як внутрішньо переміщені особи (ВПО), їхня соціальна вразливість та зростання кількості, призвело до значного тиску на систему соціального захисту в країні й загострило проблему подолання економічного виключення.

Станом на початок 2024 р. в Україні, за даними Мінсоцполітики, налічується 4,9 млн внутрішніх переселенців, більше половини з них (2,6 млн осіб) щомісячно отримують соціальні виплати. Водночас ці цифри не повною мірою відображають реальну кількість переміщених через війну та окупацію осіб. Причиною такої розбіжності є, з одного боку, політика держави, яка зобов'язує внутрішньо переміщених осіб отримувати довідку про взяття на облік, якщо вони бажають мати доступ до державних гарантій та повноцінно реалізовувати своє право на соціальний захист та соціальне забезпечення. З іншого боку, частина українців, які стали вимушеними переселенцями, не звертаються до уповноважених органів для взяття на облік як ВПО, оскільки не мають потреби користуватися певними державними програмами соціальної підтримки, принаймні на певний момент.

Варто зазначити, що державна політика України, спрямовується на створення умов, за яких внутрішньо переміщені особи, за винятком найбільш уразливих категорій, не потребуватимуть спеціальної допомоги чи захисту у зв'язку з їх переміщенням і зможуть в повному обсязі користуватися своїми конституційними правами без будь-якої дискримінації, в тому числі за походженням чи фактом внутрішнього переміщення [1]. Держава шукає додаткові можливості для працевлаштування внутрішніх переселенців. У квітні 2023 р. Кабінетом Міністрів України схвалено Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, в якій визначено стратегічні цілі (рис. 1) та шляхи розв'язання проблем, пов'язаних з процесом внутрішнього переміщення внаслідок збройної агресії проти України.

Завдяки активності громадського сектору та фінансуванню іноземних фондів в Україні реалізуються різноманітні ініціативи, спрямовані на те, щоб ВПО ставали рівноправними членами громад. Заходи, що проводяться для ВПО в громадах, можна поділити на кілька категорій, зокрема: інформаційна підтримка ВПО; заходи, спрямовані на психологічну допомогу або психоемоційне розвантаження; заходи, спрямовані на захист прав та юридичну допомогу; заходи, спрямовані на розв'язання проблем працевлаштування; культурні заходи; заходи, спрямовані на набуття нових знань/навичок (неформальна освіта дорослих).

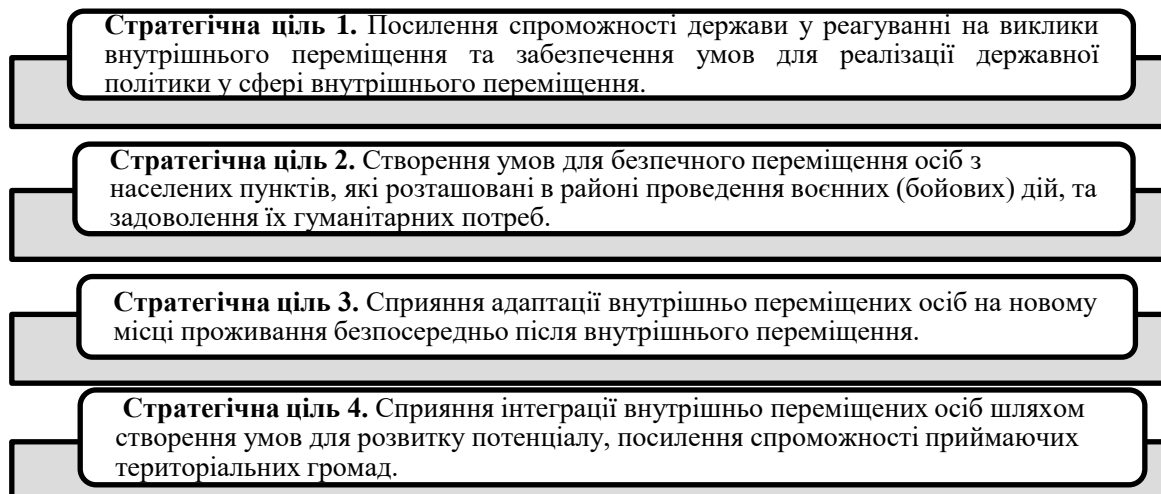

Рис. 1. Стратегічні цілі державної політики щодо внутрішнього переміщення*

*Джерело: побудовано авторами на основі [1].

На нашу думку, одним зі шляхів, що позитивно впливає на процес інтеграції ВПО в економічне середовище та сприяє їх соціальній інклюзії, є створення для таких осіб можливостей отримання трудового доходу [2]. Це не тільки допомагає розв'язати питання матеріального забезпечення та самореалізації, але й сприяє формуванню позитивного ставлення до нового середовища. Особа, яка має можливість знайти гідну роботу, може відчувати себе важливою в новому соціумі й відчувати себе корисною суспільству. Цей інструмент активно використовують громади, які приймають біженців, створюючи нові робочі місця, підтримуючи підприємництво, надаючи доступ до ринків праці. Водночас доступ до якісної освіти та можливостей навчання для дорослих допомагає підвищити кваліфікацію переміщених осіб та підготувати їх до ринку праці. Окрім того, за оцінками аналітиків, можливість працевлаштування є ключовим фактором за рівнем важливості (після безпеки) для повернення біженців війни, які знайшли тимчасовий прихисток за межами країни.

В умовах, що склалися в Україні, працевлаштування внутрішньо переміщених осіб ускладнюється глибокою економічною кризою, тривалою стагнацією виробництва і, відповідно, недостатнім розвитком робочих місць. Варто зазначити, що напередодні повномасштабного вторгнення в Україні був найвищий рівень безробіття за останнє десятиліття – 9,8% (2021 р.). Війна серйозно вплинула на економіку та ринок праці України, що негативно позначилося на просуванні до гідної праці та економічного зростання. За оцінками МОП, зайнятість у країні проти довоєнного рівня впала на 15,5%, хоча 33% з тих осіб, хто працював до війни, повідомили про втрату роботи. Наразі, як і дотепер, зі значними труднощами при працевлаштуванні стикаються жінки з дітьми, люди передпенсійного віку, молодь, яка вперше шукає роботу, та інші вразливі категорії громадян.

ВПО, що опинилися в скрутному матеріальному стані, досить часто змушені звертатися до неофіційної роботи. Низький рівень соціального захисту призводить до неможливості тривалого перебування без роботи; принаймні хоча б один із членів сім'ї мусить займатися будь-яким видом діяльності, яка забезпечує засоби для існування. Це спричинює зростання неформальної зайнятості та стає гальмівним фактором майбутнього стійкого економічного зростання. Неформально зайняті особи можуть бути розділені на дві категорії: тих, хто надає послуги для багатих сімей (гувернанство, репетиторство, медичне обслуговування, юридичні послуги тощо) та тих, хто працює для бідних (ремонт зношеної техніки, виробництво товарів для бідних). Скорочення неофіційної зайнятості в економіці є надзвичайно складним завданням через глибинні причини, такі як низький рівень життя населення та обмежений вплив держави на економічне управління.

У нинішніх умовах значна увага приділяється заходам, спрямованим на розв'язання проблем зайнятості та підтримку підприємницьких ініціатив на регіональному рівні, зокрема в громадах, які стали притулком для ВПО. До таких заходів, за оцінками аналітиків [3], належать:

- Пошук роботи: створення центрів зайнятості для ВПО, організація спільних чатів у соціальних мережах для роботодавців та ВПО, співпраця місцевих центрів зайнятості з цільовою аудиторією тощо.

- Створення робочих місць: допомога в переїзді бізнесу разом з працівниками або набір ВПО.
- Допомога у перепрофілюванні: проведення різноманітних тренінгів та курсів, що допомагають людям отримати нову професію
- Розвиток підприємництва: заходи, спрямовані на популяризацію підприємництва, навчання бізнесу та маркетингу, написання бізнес-планів. Створення умов для започаткування власної справи: надання стартових грантів та коворкінгів для переселенців-фрілансерів.

На підтримку ефективного працевлаштування ВПО позитивно впливає допомога у перепрофілюванні. Нині в Україні набула поширення практика отримання ваучерів на перекваліфікацію від центрів зайнятості. Зокрема, близько 3,5 тис. ВПО вже скористалися такою можливістю перекваліфікуватися на психологів, IT-спеціалістів тощо.

Водночас, слід зазначити, що важливим фактором, який гальмує інтеграцію, є загальний емоційний стан самих ВПО. Згідно з опитуваннями, більшість з них вважають своє становище тимчасовим і хочуть повернутися на попереднє місце проживання. Люди сподіваються повернутися до своїх домівок, попри невизначеність щодо тривалості війни та окупації. Через це іноді вони свідомо ігнорують усі можливості інтеграції в громаду, навіть подеколи виступають проти них, адже психологічно це означає відмову від мрії про повернення до попереднього життя [3].

Отже, інтеграція та адаптація ВПО на новому місці проживання є складним і важливим процесом. Більшість вимушених переселенців перебуває у стані соціальної ізоляції і потребує підтримки з боку держави та громадянського суспільства. Розробка системних рішень щодо соціалізації ВПО та реалізація інтеграційних програм органами влади, міжнародними та громадськими організаціями сприятиме їх соціально-економічній інтеграції в новому середовищі, інклюзивному економічному розвитку та підвищенню загальної безпеки і стабільності.

Побудова інклюзивного суспільства має стати одним із пріоритетів післявоєнного розвитку країни. Заходи державної політики мають бути спрямовані на підвищення економічної стійкості та подолання бідності, розбудову толерантності та соціальної згуртованості, розробку стратегій реагування на загрози та виклики, з якими стикаються окремі соціальні групи населення, зокрема й особи, які були змушені покинути домівки та тікати від війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>
2. Чвертко Л. А., Вінницька О. А. Інструменти забезпечення соціальної та економічної інклюзії вимушених переселенців в умовах російської агресії проти України. *Економічні горизонти*. 2023. №3(25). С. 23–35. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286595](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286595)
3. Шевчук Світлана. Практики інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна справа*. 2023. URL: <https://socsprava.com.ua/praktyky-integracziyi-vnutrishno-peremishhenyh-osib-u-pryjmayuchi-gromady/>

Чвертко Людмила Андріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, e-mail: luda_um@ukr.net

Кроватко Дмитро Олександрович, здобувач вищої освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань.

Бондарєва Крістіна Ігорівна, здобувачка вищої освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань.

Chvertko Liudmyla A., Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Economic Security Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, e-mail: luda_um@ukr.net

Krovatko Dmytro A., higher education student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman.

Bondarieva Kristina I., higher education student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman.